

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

С. І. Жук (Дніпропетровськ)

Західна історіографія та епістемологічні проблеми історичної науки

У процесі розвитку української державності як повноправної частини світової співдружності посилюється необхідність усвідомлення єдності світової культури і науки. Нині українська історична наука презентує не тільки пострадянську історіографію, але й певною мірою спільність істориків усього світу. Процес її інтеграції в світову історичну науку неможливо уявити без урахування світового історіографічного досвіду, насамперед досвіду епістемології історії (теорії історичного знання). Яка природа історичного знання? Яке відношення має це знання до історичної реальності? Які передумови пізнавального процесу в історії? Які умови його дійсності? Як писати історію? Таким є коло найбільш загальних проблем, з якими стикається епістемологія історії.

На основі вивчення досвіду західної історіографії (англо-американської, французької та німецької) можна визначити деякі епістемологічні моменти в розвитку світової історичної науки, знання яких, як нам здається, допоможе сучасним українським історикам в їх роботі. Це особливо актуально в умовах кризи колишньої радянської історичної науки, яка посилюється із утвердженням одномірного соціокультурного дискурсу, коли домінуюча марксистсько-ленінська парадигма історії замінюється «історико-романтичними», національно-емпіричними дослідженнями, як це має місце в Україні.

Як відомо, диференціація різних сфер суспільного життя Європи (ідеології, політики, економіки та ін.) та усвідомлення цього процесу європейцями відбувалися наприкінці XVIII — в XIX ст. Однак ще в першій половині XIX ст. історія не усвідомлювалась європейцями як автономна сфера діяльності інтелектуалів. Нею займалися, як правило, дилетанти: письменники, журналісти, юристи, а сама історія оцінювалась як частина загального гуманітарного знання. Незважаючи на викладання певних історичних спеціальностей у деяких університетах Європи та Америки, професіональний рівень дослідників залишався низьким, бо власне професіоналів серед них налічувались одиниці. Тільки з другої половини XIX ст. розпочався процес професіоналізації історичної науки: посилення автономії професії історика, закріплення професіонального статусу істориків в університетах, поява системи підготовки та спадкоємності кадрів фахівців-істориків, організація національних історичних товариств, вихід у світ перших наукових історичних журналів («Historische Zeitschrift» у Німеччині в 1859 р.; «Revue Historique» у Франції в 1876 р.; «English Historical Review» у Великобританії в 1884 р.; «American Historical Review» у США в 1895 р.). Наприкінці XIX ст. формуються поняття історичної науки: історичний факт, джерело, історична істина та ін.

В процесі розвитку європейської історичної науки XIX ст. її фундаментальними компонентами стали такі елементи єлнської та юдохристиянської культурних традицій, як: універсалізм (пріоритет загальних законів над одиничними фактами), раціоналізм (пояснення подій розумними причинами) та каузальність поняття про лінійний історичний час і прогрес (як рух з міфічного минулого через сього-

дення до міфічного майбутнього). Як відомо, це уявлення в християнській цивілізації пов'язане з старозавітною парадигмою Виходу: втеча з єгипетської неволі євреїв, котрих Моїсей вивів через пустелю в Ханаан (землю заповітну).

В юдо-християнських уявленнях про майбутнє можна виділити дві програми розвитку тутешнього світу в його русі до Царства Божого. Перша програма — це парадигма Виходу, яка передбачає поступове визволення «обраних Богом до врятування» від рабства, долаючи труднощі (тривалий перехід через пустелю з втратами, зрадами тощо), пов'язані з важливою необхідністю навчання і суворої покорі дисципліні та закону, неухильного дотримання Заповіту з Богом. Суспільство майбутнього — це Ханаан, який на випадок зради ізраїльтян Богу із землі заповітної перетвориться знову в «грішний Ізраїль». Друга програма — це парадигма Апокаліпсису (месіанського радикалізму), «другого Виходу» ізраїльтян, але вже не в Ханаан, а з Ізраїлю одразу до раю — до Едему. На відміну від еволюційного характеру першої друга програма вимагає негайного руйнування старого світу, насильницького наближення приходу Месії. Якщо перша програма орієнтувала на розвиток із збереженням спадковості, то друга — на «стрибок», «розрив касів», «загальну відмову»¹.

Ці уявлення покладені в основу еволюційної теорії Ч. Дарвіна, «наукового» комунізму К. Маркса, різних теорій ліберального прогресу та ін. Таке поняття про час та прогрес різко відрізняється від аналогічних уявлень на Сході, в Азії. Це усвідомлювали самі європейці. Уявлення про час, як замкнутий цикл, про єдність світу природи і людини, які панували на Сході, давали змогу європейцям класифікувати східний світ як цивілізацію «віковичного штилю», «позбавлену динаміки», де панувала вічна деспотія і бракувало особистості, індивідуальності. Ні Гегель, ні Л. фон Ранке, ні К. Маркс не включали Схід до своїх історичних схем розвитку. Як відомо, навіть у марксистській теорії європейське снобіське-зневажливе ставлення до Сходу знайшло відображення у постулюванні ідеї «азіатського» способу виробництва². Але ж вивчення історії азіатських суспільств, цивілізацій призвело до поширення в Європі «циклічних» уявлень про час. Так, всупереч еволюційно-стадіальним теоріям історії (наприклад, формаційній теорії К. Маркса) з ініціативи М. Я. Данилевського в Росії, А. Шопенгауера та Ф. Ніцше у Німеччині наприкінці ХІХ ст. набули популярності ідеї циклічного часу, «коловороту» історії, «культурно-історичних» типів, змінюючих цивілізацій. Логічним завершенням розвитку цієї тенденції стала поява в першій половині ХХ ст. праць О. Шпенглера та А. Тойнбі³.

Основними напрямками історичної науки кінця ХІХ ст., які сприяли формуванню «науковості» західної історіографії, були державно-правова, інституційно-політична історична «німецька» школа Л. фон Ранке та французька соціальна історія О. Т'єррі і Ж. Мішле. Етап світової історичної науки на рубежі ХІХ—ХХ ст. можна охарактеризувати поняттям «консервативний еволюціонізм». Тодішні історики, незважаючи на появу нових тенденцій у науці, переважно дотримувалися охоронно-консервативних, націоналістичних позицій. Характерно, що у всіх країнах Європи та Америки в той час національні історичні школи репрезентували представники панівних етноконфесіональних груп (у Франції — французи-католики, у Великобританії — англійці, представники англіканської церкви, у США — англо-сакси — протестанти), тоді як євреїв взагалі не було серед істориків. Як відомо, навіть класичний німецький історизм Л. фон Ранке виник у результаті консервативної «романтичної» реакції на «прогресистські» ідеї Просвітництва та Великої французької революції ХVІІІ ст.⁴.

На початку революційного ХХ ст. виникла певна загроза охоронному консерватизму фахівців-істориків. Крім відомих соціально-полі-

тичних подій першої половини ХХ ст., нові інтелектуальні течії захитали підвалини об'єктивістської, інституціонально-політичної офіціозної історіографії Заходу. Це, насамперед: 1) економічно детерміновані моделі соціалізму (головним чином марксизму); 2) розвиток естетики модернізму в мистецтві, яка заперечувала традиційні основи відображення дійсності; 3) популяризація теорії відносності А. Ейнштейна, «неевклідової геометрії» в інтерпретації А. Пуанкаре та екстраполяція принципів відносності і квантової механіки на соціокультурні об'єкти; 4) розвиток «культурної антропології» Б. Малиновського, Р. Бенедикта та М. Мід призвів до «культурного релятивізму», а ієрархічна таксономія культур (еволюція їх від дикунства через варварство до цивілізації) замінювалася структуралістським підходом; 5) поява і розповсюдження неокантіанських, феноменологічних та екзистенціаналістських філософських систем, які поставили в центр уваги дослідження суспільствознавців не соціальну систему, а конкретну людину і тісно пов'язане з цим; 6) захоплення фрейдизмом, вивчення психології та поведінки людини.

Все це спричинило зміни епістемології історії: повчальна розповідь про те, що відбувалося в минулому (переважно в політичній сфері), доповнюється елементами соціально-економічного аналізу (досить, наприклад, нагадати концепції соціальної історії англійця Дж. Тревеллєяна, бельгійця А. Пірена, американських «прогресистів» Ф. Дж. Тернера, К. Бекера і Ч. Бірда). Поряд з «асоціативними» метафорами, що ілюстрували емпіричний матеріал на основі звичайного «здорового глузду», у модерністському академічному середовищі першої половини ХХ ст. поширюються «вертикальні» метафори марксизму (базис — надбудова та ін.) та фрейдизму (неусвідомлене — усвідомлене), які потребують обов'язкового розглядання «небачених» глибинних підвалин досліджуваних явищ соціального життя⁵.

Подібний нетрадиційний аналітичний підхід був характерним і для таких представників німецької історіографії, як М. Вебер та Е. Трільч, і для нідерландського вченого Й. Хейзінги, і для засновників легендарного французького журналу «Анали» М. Блока та Л. Февра, що вивчали історію людини крізь призму її світосприйняття (менталітету) чи етосу (стилю її життя, загальної орієнтації культури, ієрархії цінностей)⁶.

Завдяки цим підходам з'являються перші міждисциплінарні дослідження минулого. У 20—30-х роках історики почали застосовувати методи соціології, антропології, лінгвістики. Посилюється релятивізм і презентизм в історії. «Нові» історики (так називали вчених, які використовували нетрадиційні підходи в дослідженнях) вважали, що історія існує для людини, а не людина — для історії, тому необхідно описувати минуле згідно з нагальними потребами суспільства. Адже історія — це не музейний антикваріат, а сьогодення, повернуте в минуле. Релятивістська позиція цих істориків знайшла відображення навіть у назвах доповідей, прочитаних на зборах Американської історичної асоціації К. Бекером у 1931 р. («Кожна людина — сама собі історик») і Ч. Бірдом у 1933 р. («Писемна історія як акт віри»)⁷.

Друга світова, а згодом «холодна» війна різко змінили ситуацію в західній історичній науці. Посилюються охоронно-консервативні традиції, що мали протистояти спочатку нацистському, а потім комуністичному тоталітаризму. Будь-які спроби використання нових міждисциплінарних підходів засуджуються, бо вони спроможні зруйнувати ідейну єдність історії, яка потрібна Заходу для його самоідентифікації. Набувають поширення «консенсусні» теорії, автори яких заперечують боротьбу класів та пропагують ліберальні цінності західної безконфліктної «атлантичної» цивілізації. В 40—50-ті роки інтерес до марксизму і філософії історії взагалі знизився.

Це «консенсусне» перемир'я було порушено у 60-ті роки, коли виник рух так званих «нових лівих» — молоді, жінок та різних маргінальних соціальних груп — у країнах Заходу проти соціально-політичного «істеблішменту», проти традиційних «буржуазних» культурних цінностей. Він змусив дослідників переглянути звичні уявлення про історію. Цьому сприяла й поява нових тенденцій у суспільних науках, усвідомлення історичної обмеженості концепцій науки, які панували донедавна. Так, ще у 1962 р. американський вчений Т. Кун змалював розвиток наукового знання як перехід від «нормальної» науки до «наукової» революції. Якщо «нормальна» наука розвивається в межах однієї традиційної парадигми (згідно з твердженням Куна, це «визнані всіма науковці досягнення, які в межах певного часу дають науковому товариству модель постановки проблем та їх вирішення»), то «наукова» революція означає заміну старої парадигми новою, без чого неможливий сучасний розвиток знання⁸.

Паралельно з теорією Куна у 60—70-ті роки поширюються ідеї француза М. Фуко про епістему та мовний дискурс. Епістема — це певний простір знання, мережа відносин між «словами» та «речами», на основі якої будуються притаманні їй чи іншій епістемі сприйняття, практики, пізнання, виникають окремі ідеї та концепції. Виразником історично та соціально визначеної епістемі стає дискурс (суттєвий спосіб відбиття, виразу епістемі, концептуальна мова певного суспільства)⁹. Історіографія сьогодні сприймається як зміна епістем і дискурсів.

В інтерпретації М. Фуко відроджується структуралізм в його новій постструктуралістській формі: мовні структури детермінують поведінку і все життя людей. В європейській інтелектуальній історії М. Фуко виділяє три епістемі: Відродження, класичний раціоналізм та сучасність. Згідно з цими епістемами змінюється і дискурсивна практика: в період Ренесансу мова виступає як річ серед речей, потім — як трансцендентний засіб виразу думок, а сьогодні мова повністю самостійна і є структурою всього нашого життя. М. Фуко вперше в західній історіографії пов'язав поняття влади через дискурсивну практику з певним простором знання, що потім дало змогу «лівим» інтелектуалам критикувати культурну політику буржуазного уряду як гнобительську і лицемірну¹⁰.

В англо-американській науці аналогічні ідеї в галузі політичної історії декларував Кв. Скіннер, а згодом — Дж. Поукок. Вони використовували на історичному матеріалі теорію мовного акту, згідно з якою дія мови рівнозначна соціальній дії, а через мовний акт історик може виявити глибинні інтенціональні (пов'язані з наміром) структури діючих осіб в історії¹¹. Тлумачення історичного тексту, спроба знайти справжній намір автора тексту змушували Скіннера і його послідовників звертатися до проблем герменевтики (розуміння текстів). За Х. Гадамером, сучасний історик не може переселитися у досліджувану ним епоху, не може влізти у шкуру автора вивченого ним тексту. Розуміння істориками інтенцій (намірів) минулого проходить у контексті і традиціях їх часу, що робить неможливим адекватне відображення того, що було. По-друге, досліджений історичний текст також знаходиться в мережі певної історіографічної та джерелознавської традиції (ми ніколи не виявимо історичні традиції, в яких він був написаний), в мережі традиції інтерпретації, що виросла навколо тексту з часу його виникнення¹².

Своєрідна духовна революція 60-х років, що відбулася в західному світі, відродила інтерес до неортодоксального марксизму. Неможливо зрозуміти процес формування та еволюції «нової» історичної науки без урахування значення марксизму в ньому. Як відомо, тільки завдяки руху «нових лівих», ліворадикальному (з марксистською орієнтацією) руху інтелектуальної молоді Заходу 60—70-х років «нова»

історія (як течія західної історіографії) склалася остаточно. Ліворадикальні історики репрезентували нову генерацію дослідників, як правило, ще не інтегрованих у систему «наукового істеблїшменту» внаслідок вікових особливостей (більшість з них є зовсім молодими людьми), статі (багато було жінок), раси (негрів та «кольорових»), етнорелігійного походження (скажімо, у США серед «лівих» панували не англо-сакси і не протестанти, а євреї, католики та ін.). Така соціокультурна опозиційність позначилася і на виборі тем та методів дослідження, переважно нетрадиційних і ліворадикальних¹³. Вивчали, наприклад, історію піратів, лесбіянок тощо. Використовували методи К. Маркса, неомарксистів.

Завдяки саме «новим лівим» посилюється інтерес до демократично зорієнтованих соціологічних концепцій і методів дослідження суспільства. В США та Англії стали популярними сюжети і наукові підходи істориків, які гуртувалися навколо французького журналу «Аналі», які вивчають народ, «мовчазну більшість» в історії. Деякі московські вчені перебільшували вплив французьких дослідників на розвиток сучасної західної історіографії¹⁴. Тоді як більшість учених наголошує на другорядному значенні впливу «Аналі» на історичну науку США та Англії через сприйняття спочатку ідей Е. Дюркгейма, М. Вебера або структурно-функціональної соціології Т. Парсонса. Американські науковці звертають увагу на обмеженість дослідницьких методів істориків «Аналі», які зводять усю різноманітність розвитку людства до історії побуту, повсякденності тощо¹⁵. Відомо, що жоден з так званих «аналістів» не присвятив своїх досліджень таким важливим політичним подіям в історії, як Рісорджименто, Велика французька революція. Лише 200-річний ювілей останньої змусив їх звернутися до проблем політичної історії.

Сьогодні школа «Аналі» фактично втратила позиції лідера навіть у себе на батьківщині — у Франції. В наш час ліворадикальні історики, забувши про «Аналі», відіграють роль своєрідних «стимуляторів ідей», влаштовуючи різноманітні дискусії, пропонуючи незвичайні методи і бачення історії. Достатньо нагадати про популярність у середовищі сучасних істориків таких неомарксистських концепцій, як теорія «культурної гегемонії» А. Грамші, теорія «моральної економіки» дрібного власника-робітника Е. Томпсона, ідеї Е. Хобсбаума про «помилкову традицію» та ін.¹⁶.

Як правило, появу нових парадигм та дискурсів у західній історіографії 60—70-х років називають «епістемологічною революцією». Вона призвела до зміщення акцентів в інтерпретації подій минулого, фрагментації предмету історії, полідисциплінарності самого історичного дослідження, використання різноманітних епістемологій і методологій. Все це потребує від істориків не тільки обнародування нових фактів, виявлених ними в історичних джерелах, але й логічного та вивреного емпірично доказу істинності наведених фактів. Так народилася «нова наукова» історія. Найбільш сприятливі умови для зростання «нових» істориків як дослідників існували в тих сферах історичного знання, до яких не зверталися традиційні історики.

Такою сферою (своєрідною концептуальною цілиною) стала соціальна історія. Велику роль у становленні західної «нової» соціальної історії відіграли методи та підходи сучасних соціології та антропології. Перший канал цього впливу — британська «антропологічна соціологія», або антропологія соціальної організації та соціальних структур, початок якій поклала створена ще у 1964 р. Кембріджська група з історії народонаселення та соціальних структур (Е. Ріглі, Р. Скофілд, П. Ласлетт та ін.). Такий соціоструктурний, історико-демографічний метод дослідження використовувався не тільки в Європі, але і в США. Завдяки праці кембріджських і прінстонських дослідників

соціальних структур було з'ясовано багато історичних фактів (розмір родини і церковного приходу в тюдорівській Англії, параметри природного приросту та імміграції напередодні промислового перевороту та ін.). Цим історикам бракувало дослідження внутрішнього світу людини минулого, відтворення зв'язку між її світоглядом і поведінкою (це спробували зробити у Франції історики — «аналісти» Ж. Дюбі, Ф. Арієс, Ж. Ле Гофф та ін.).

Вихід із ситуації підказала так звана «символічна» (культурна) антропологія. Американський антрополог К. Гіртц запропонував у 70-ті роки, спираючись на теорію М. Вебера, розглядати культуру як сукупність значущих для людини суспільних символів. К. Гіртц пише: «Вірячи разом з Максом Вебером, що людина — це тварина, підвішена в мережі означень, які вона сама створила, я розглядаю культуру як цю саму мережу; і аналіз її, виходячи з цього, не буде експериментальною наукою в пошуках закону, а інтерпретаційною наукою в пошуках змісту»¹⁷. Саме завдяки символічній антропології інтерес дослідників поступово акцентується на менталітеті, етосі людей минулого, на ієрархії духовних цінностей і моральних норм. Сучасні історики досліджують реальний розвиток соціальних, притаманних для їх носіїв систем, вивчають, як символи і цінності взаємодіють із звичаями та інститутами суспільства. В подібній інтерпретації минуле досліджується як інша культура, однак, щоб вивчати це суспільство, потрібно розуміти засоби відображення, які використовують його представники. За веберівською традицією в соціальній історії застосовуються поняття та підходи «розуміючої» соціології, а завдяки Т. Парсонсу — структурного функціоналізму. Саме соціолог Парсонс увів у західну історіографію уявлення про культуру як приховану, але підтримувану всіма матрицю відносин та інтенцій, які визначають поведінку людей в суспільстві¹⁸.

Як нам здається, головна вада «нових» соціальних істориків — залежність їх інтерпретацій минулого від жорсткого нормативного функціоналізму сучасної соціології. Сприйняття духовних цінностей як єдиної зв'язуючої сили в суспільстві призводить до викривлення різноманітності історичного процесу. Тільки духовні цінності в даному разі підтримують культурну спадкоємність у суспільстві. Тому сьогодні в історичній антропології, яка стає серцевиною «нової» соціальної історії, поряд з «символічною» та «соціоструктурною» антропологією набирає сили так звана «космологічна» антропологія, яка розглядає людину як частину космосу, а культуру взагалі — як «адаптаційний механізм»¹⁹. В основу цього «постмодерністського космозмісту» покладені ідеї наших співвітчизників М. Федорова, К. Цюлковського і В. Вернадського.

Загальний напрям руху «нової», сциєнтистської історії — це шлях від «оповідаючої» (нарративної, імпресіоністської) до «проблемовирішуючої» (сциєнтистської) історії. Цей шлях був приречений на невдачу. Вже досвід перших «нових» істориків ще довоєнної генерації, засновників «Аналів» свідчив про безперспективність спроб обійтись без нарративу в історії. «Історія — проблема» передбачає пріоритет пояснення, інтерпретації перед нарративом. У відомих працях «аналістів» (а не в окремих теоретичних деклараціях М. Блока або Л. Февра) знаходимо велику кількість нарративу і обмаль інтерпретацій. Більшість західних дослідників «інтелектуальної історії» (зокрема самі «аналісти») на прикладі праці Ф. Броделя «Середземне море і середземноморський світ в епоху Філіппа II» спростовують тезу Февра про «історію—проблему», бо книга продовжувача справи засновників журналу «Анали» є яскравим прикладом талановито написаної, але все-таки нарративної історії, «історії — розповіді», в якій зовсім немає інтерпретацій²⁰.

«Нові» історики репрезентували відкриті ними в джерелах факти не як свідчення минулого, а як аргумент певної розумової конструкції. Від історика вже вимагалось не стільки підтвердження істинності виявлених у джерелах фактів, скільки доведення її за допомогою логічних та емпіричних (в тому числі, кліометричних, математично-комп'ютерних) методів. Дискурс історичного дослідження при цьому відповідно змінюється. Така переорієнтація дискурса абсолютизує розумовий інструментарій історика, коли останній не просто шукає відповіді на запитання в джерелах, а повністю його перетворює згідно з певною моделлю доведення²¹.

Все це призвело до розповсюдження серед французьких та англо-американських істориків 80-х років постструктуралістських (деструкціоністських) підходів французького філософа Ж. Дерріда, який всю історію перетворює у «читаний» текст, а наративне джерело — у набір вільно вибраних опозицій, коли не є важливою плутанина між «означеним» та «означаючим». Основна вимога до історика — уникнути «логоцентризму». Незважаючи на окремі позитивні приклади застосування постструктуралістських підходів при аналізі текстів Д. Ла Кааром, П. Маном, Х. Уайтом та іншими представниками «нової інтелектуальної» історії, захоплення постструктуралізмом у ході роботи з наративом призводить до відвертого свавілля з боку дослідника²², до руйнування («деструкції») об'єктивної історії.

Дивно, що, незважаючи на постійну критику постструктуралізму в історії, ідеї Ж. Дерріда та М. Фуко, як і раніше, користуються популярністю серед певної групи істориків, які належали до генерації «нових лівих» 60-х років. На нашу думку, в історіографії США майже всі послідовники Дерріда — вчорашні «ліві» історики, які захоплювалися свого часу марксизмом і фрейдизмом, брали участь в опозиційних політичних рухах. Нинішній їх постструктуралізм не є випадковим, це еволюція їх інтелектуальної опозиції щодо існуючої ортодоксії. Нові методи і підходи цих істориків можна розглядати як варіант інтелектуального апатажу з боку вчорашніх «лівих» існуючого істеблішменту, часткою якого вони є самі. Щодо постструктуралізму в історії, то він уявляється нам як сукупність сциєнтистських засобів самомишування, самоутвердження істориків, як засіб інтелектуального протесту не тільки проти консервативного характеру історичної науки, але й проти обмеженості засобів «проникнення» дослідників у історичне джерело²³.

Історія без наративу (розповіді) неможлива, незважаючи на заперечення «нових» істориків. Але, як доведено в останніх дослідженнях постструктуралістів-істориків, відтворення історії певної події не обмежується наративом, воно передбачає поєднання чотирьох елементів: 1) наратив-оповідання про минуле з описом чотирьох складових частин розповіді: дій окремих осіб, масових подій, окремих характерів та історичних декорацій; 2) пояснення подій; 3) аргументація розповіді, посилення на історичні джерела та авторитети; 4) інтерпретація минулого з позиції певної сучасної соціокультурної перспективи²⁴. Поступово аналіз історичного наративу в західній історіографії спричиняє зміну всієї методології науки (особливо в соціальній історії). Замість поділу на матеріальне і ментальне (наприклад, буття і свідомість) на перший план виступає поділ на структуру і дію. Основою нової методології стає «реалістична онтологія структури»²⁵.

Нині світова історична наука після епістемологічної революції 60—70-х років переживає кризу. Загострилися протиріччя між традиційною, «старою» наративною та міждисциплінарною, «ною наукою» історіями²⁶. Сциєнтистська мова «нових» істориків виявилася надто складною для читачів, що призвело до падіння інтересу до сучасної історичної літератури. Руйнуються традиційні уявлення про історію як ідеологічну єдність традицій і сучасності, минулого і майбут-

нього, єдність, яка виступає дискурсивним механізмом збереження соціокультурної спадкоємності. Сьогодні реальний вихід з кризи історичної епістемології — це так званий «синтетичний» підхід — поєднання гарної літературної мови і сміливих висновків наративної історії з міждисциплінарними методами «нової». Подібний підхід не тільки поверне читачів, але й врятує історію від профанації, популяризації і політиканства. І останній урок розвитку сучасної західної історичної науки. Як бачимо, політичні ярлики «правих» і «лівих» відходять сьогодні на останній план, і в епістемології межа проходить між, з одного боку, концепціями, які використовують універсалістські, холістські, телеологічно орієнтовані схеми, а з другого, — між більш еkleктичними та менш універсальними теоріями, зміст яких безпосередньо визначається характером досліджуваного матеріалу.

¹ Жук С. І. Традиціоналізм против капіталізму: Соціальна історія ранньої Америки.— Днепропетровск, 1992.— С. 73—74.

² Фурсов А. І. Революція як імманентна форма розвитку європейського історичного суб'єкта: (Размышления о формационных и цивилизационных истоках Великой французской революции) // Французский ежегодник. 1987.— М., 1989.— С. 278—330.

³ Данилевский Н. Я. Россия и Европа: Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому.— М., 1991; Самосознание европейской культуры XX века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе.— М., 1991; Тойнб и А. Постыжение истории.— М., 1991.

⁴ Iggers G. The Image of Ranke in American and German Historical Thought // History and Theory.— 1962.— Vol. 2.— P. 17—40; Novick P. That Noble Dream: The «Objectivity Question» and the American Historical Profession.— New York, 1988.— P. 68, 87, 172.

⁵ Van Parijjs Ph. Evolutionary Explanation in the Social Sciences: An Emerging Paradigm. Totowa.— 1981.— P. 6; Megill A. Recounting the Past: «Description», Explanation, and Narrative in Historiography // American Historical Review (далі — AHR).— 1989.— Vol. 94.— P. 631.

⁶ На думку Вебера, люди нібито реконструюють у своїй свідомості (іноді в неотрефлектованій формі) навколишню дійсність, а створені ними уявлені її моделі, своєрідні «малюнки світу», детермінують поведінку людей. На відміну від економічного редукціонізму вульгарного марксизму Вебер відстоює концепцію етосу, який відображає економічні реалії криз світосприйняття, світовідчуття людей. Культура в його інтерпретації — це система символів, з допомогою яких людина надає значення («покладає зміст») власному досвіду, звертаючись до загальноновизнаних у даному суспільстві цінностей. Як бачимо, ще на початку XX ст. Вебер передбачає історико-антропологічні методи французьких соціальних істориків школи «Аналів» (Жук С. І. Макс Вебер и социальная история // Вопросы истории.— 1992.— № 2—3.— С. 172—177).

⁷ Becker C. Everyman His Own Historian // AHR.— 1932.— Vol. 37.— P. 221—236; Beard Ch. Written History as an Act of Faith // Ibid.— 1934.— Vol. 39.— P. 219—231.

⁸ Кун Т. Структура научных революций.— М., 1977.— С. 11.

⁹ Фуко М. Слова и вещи: Археология гуманитарных наук.— М., 1977; Foucault M. Surveiller et punir.— Paris, 1975.

¹⁰ Mayfield D., Thorne S. Social History and Its Discontents: Gareth Stedman Jones and the Politics of Language // Social History.— 1992.— Vol. 17.— P. 165—188.

¹¹ The Return of Grand Theory in the Human Sciences. Ed. by Quentin Skinner.— Cambridge, 1985.— P. 1—20.

¹² Гадамер Х. Истина и метод.— М., 1990; Gadamer H. Lob der Theorie.— Frankfurt am Main, 1984.— S. 56—62.

¹³ Isserman M. The Not-So-Dark and Bloody Ground: New Works on the 1960s // AHR.— 1989.— Vol. 94.— P. 990—1010.

¹⁴ Жук С. І. Одномерна ли історія? // Вопросы истории.— 1992.— № 8—9.

¹⁵ Bailyn V. The Challenge of Modern Historiography // AHR.— 1982.— Vol. 87.— P. 1—24; Degler C. In Pursuit of an American Dream // Ibid.— 1987.— Vol. 92.— P. 1—2.

¹⁶ Про теорію «моральної економіки» див.: Жук С. І. Традиціоналізм против капіталізму.— С. 9—11.

¹⁷ Geertz C. Interpretation of Cultures.— New York, 1973.— P. 5.

¹⁸ Докладніше про це див.: Жук С. І. Макс Вебер и социальная история.— С. 174—177.

¹⁹ Toulmin S. The Return to Cosmology: Post-Modern Science and the Theology of Nature.— Berkeley, 1982.

²⁰ Frye N. Anatomy of Criticism: Four Essays.— Princeton, 1957.— P. 308—314; Kellner H. Disorderly Conduct: Braudel's Mediterranean Satire: (A Review of Re-

views) // *History and Theory*.—1979.— Vol. 18.— P. 197—222; Kinser S. «Annaliste» Paradigm? // *The Geohistorical Structuralism of Fernand Braudel* // *AHR*.—1981.— Vol. 86.— P. 63—105.

²¹ Derrida J. *Signeponge*.— Paris, 1988.— P. 14—28.

²² Eius. *De la Grammatologie*.— Paris, 1967; La Capra D. *History and Criticism*.— Ithaca, 1985.— P. 9, 17; White H. *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*.— Baltimore, 1973.— P. 427—428; Norris Ch. *Deconstruction: Theory and Practice*.— London, 1982.— P. 108—115.

²³ Ankersmit F. *Historiography and Postmodernism* // *History and Theory*.— 1989.— Vol. 28.— P. 137—153; Zagorin P. *Historiography and Postmodernism: Reconsiderations* // *Ibid.*—1990.— Vol. 2.— P. 265—274.

²⁴ Megill A. *Op. cit.*; Norman A. *Telling It Like It Was: Historical Narratives on Their Own Terms* // *History and Theory*.—1991.— Vol. 30.— P. 119—135; Topolski Jer. *Towards an Integrated Model of Historical Explanation* // *Ibid.*— P. 324—338.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *AHR Forum; The Old History and the New* // *AHR*.—1989.— Vol. 94.— P. 654—698.